Vietnam vzdálený i blízký

Potomci Vietnamců v Česku

EDICE STUDIE

Vietnam vzdálený i blízký
Potomci Vietnamců v Česku

Andrea Svobodová

Recenzovali:
doc. Mgr. et Mgr. Adéla Souralová, Ph.D.
prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.

Financováno Evropskou unií
NextGenerationEU

Národní plán obnovy

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Praha 2024
Edice SLON – Studie, 149. svazek / řídí Miloš Havelka, Jiří Šafr, Jiří Ryba a Alena Miltová
Redakce Jitka Uhrová a Alena Miltová
Grafická úprava a obálka studio Designiq
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2024
© Andrea Svobodová, 2024

ISBN 978-80-246-5620-5
ISBN 978-80-246-5668-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

od roku 2021 součást Nakladatelství Karolinum

Obsah

Seznam grafů 9
Poděkování 11
Úvod 13

Kapitola 1
Pojmy, teoretické zarámování a metodologie výzkumu 17
1.1 Transnacionalismus a koncept transnacionálního sociálního prostoru 17
1.2 Transnacionalismus a potomci migrantů 20
1.3 Pojem generace 23
1.4 Charakteristika výzkumného vzorku 24
1.5 Narativní přístup ve studiu migrantů, jeho přínos i jeho úskalí 25
1.6 Analýza příběhů v jejich osobních a sociálních kontextech 27

Kapitola 2
Vietnamci v České republice 29
2.1 Posun migračních strategií: od provizoria k trvalému usídlení s transnacionálními rysy 29
2.2 Potomci Vietnamců v číslech 34

Kapitola 3
Transnacionální prostory dětství a dospívání 37
3.1 Příběh o migraci jako součást osobní biografie 40
Obtížné začátky a pocity osamělosti 41
Podpora příbuzných ve Vietnamu a mýtus o návratu 43
Trávení volného času a prázdniny ve Vietnamu 45
3.2 Výchova a rodinné hodnoty 47
Komunikační vzorce v rodině 51
Vzdělání na prvním místě 54
Rozhodování o budoucí kariéře 57
Role sociálního kapitálu ve vzdělávání 61

3.3 Česká babička – příklad silných lokálních vazeb 64
3.4 Shrnutí 67

Kapitola 4
Partnerská dilemata 69
4.1 Jazyk a kulturní odlišnosti jako překážka smíšených vztahů? 71
4.2 Podoby partnerských preferencí z pohledu rodiče a dítěte 74
4.3 Zvýznamňování partnerských preferencí v jednotlivých příbězích 77
Dan (23) a Viet Vanh (25): Vezmu si Vietnamku 77
Příběh Linh (28): Vezmu si Vietnamce 79
Příběh Phuong (23): Můj přítel je Čech 80
4.4 Touha po porozumění a blízkost v myšlení 82
4.5 Stereotypy, možnosti a omezení 83
4.6 Shrnutí 84

Kapitola 5
Konstruování identit na pozadí lokálních a transnacionálních kontextů 86
5.1 Konstruování identit v jednotlivých příbězích 89
Příběh Tonyho (20): Měl jsem výčitky, že se cítím víc jako Čech 89
Příběh Hany (24): Krizi identity neznám 93
Příběh Phuong (23): Být mostem mezi kulturami 94
Příběh Linh (28): Nemusím být ani Češka, ani Vietnamka 95
Příběh Lindy (24): Češka hrdá na svůj vietnamský původ 97
5.2 Konstruování identit ve vztahu k Vietnamu a vietnamské kultuře 98
5.3 Konstruování identit v procesu dezidentifikace 103
Stereotyp modelové menšiny 105
5.4 Konstruování identit na pozadí lokálních omezení 106
5.5 Shrnutí 109

Kapitola 6
Vietnam vzdálený i blízký. Proměny a podoby transnacionalismu 113
6.1 Podoby transnacionalismu v jednotlivých příbězích 118
Příběh Hue (27): význam sociálních remitencí 118
Příběh Hany (24): význam translokality 119
Příběh Dinha (24): emocionální transnacionalismus a pocit sounáležitosti 122
Příběh Karla (21): proměny transnacionalismu v čase 124
6.2 Kulturní praktiky přesahující hranice a vytváření vlastních kulturních prostorů 125

Kapitola 7
Závěr 129
7.1 Návrhy pro další výzkum 137
7.2 Diskuse 137

Použité zdroje 139
Literatura 139
Internetové zdroje 151
Blogy 151
Tisk 152

Summary
Vietnam close by and far away. Children of Vietnamese descent in Czech Republic 153

Rejstřík 154

Seznam grafů

Grafy

Graf 1: Vývoj počtu povolení k trvalému pobytu a k jednomu z dlouhodobých pobytů v letech 2008–2017

Graf 2: Remitence zasílané vybranými státy do Vietnamu v roce 2015 a 2021 v bilionech dolarů

Graf 3: Vývoj počtu dětí narozených Vietnamcům v Česku v letech 1995–2021

Graf 4: Vietnamští žáci a studenti na českých školách ve školních letech 2005/2006–2020/2021

Graf 5: Žáci s vietnamským občanstvím na českých základních školách, dle krajů, ve školním roce 2016/2017

Poděkování

Tato kniha je rozšířenou a upravenou verzí dizertační práce „Vietnam vzdálený i blízký. Potomci Vietnamců v Česku z pohledu teorie transnacionalismu“ obhájené v roce 2017 na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Je proto na místě poděkovat nejprve Grantové agentuře Univerzity Karlovy, která vznik dizertace a potažmo knihy finančně podpořila. Stejně důležité je poděkovat mé školitelce, docentce Evě Janské, za důvěru, kterou ve mě vložila.

Můj zvláštní dík patří oběma recenzentům knihy docentce Adéle Souralové a profesoru Leoši Šatavovi, kteří svými cennými připomínkami mé uvažování o knize posunuli zase o kus dál a významně přispěli k její finální podobě.

Velmi také děkuji profesorkám Marii Louise Seeberg a Elizbietě M. Godziak, které opakovaně komentovaly části mé práce a které svým kolegiálním přístupem podpořily mé upadající sebevědomí.

Za psychickou podporu po celou dobu studií i práce na knize děkuji mamince Mirce a manželovi Viktorovi, kteří svou obětavostí a vírou v mé schopnosti výrazně přispěli k tomu, že jsem celý výzkum a knihu dokončila.

Ze všeho nejvíce ale děkuji všem respondentům, kteří mi poskytli svůj čas a důvěru a bez nichž by tato kniha nemohla vzniknout. Velmi si cením otevřenosti, s jakou se mnou byli ochotni sdílet někdy i velmi intimní výpovědi ze svého života. A doufám, že jejich důvěru nezklamu a dokážu jejich životy a uvažování popsat v co největší autentičnosti.

Úvod

Vietnamská migrace má v České republice tradici sahající do padesátých let minulého století. Přesto toho o životě Vietnamců a zejména jejich potomků víme poměrně málo. V české společnosti se objevují dva „extrémní" názory na Vietnamce. Buďto je pokládáme za nedůvěryhodné šmelináře, nebo za pracovité občany vedoucí své děti k dobrým školním výsledkům. Tyto děti jsou pak často popisovány jako geniální, vyhrávající olympiády v českém jazyce a vyčnívající nad svými spolužáky českého původu. I když tomuto pozitivnímu vyobrazení, pro které se ve Spojených státech amerických vžil pojem „stereotyp vzorové menšiny" (*model minority stereotype;* Lee 1996), nelze upřít, že je propagováno s dobrým úmyslem, jde i v tomto případě pouze o zjednodušené zobrazení mnohem komplikovanější reality. Navíc ani pozitivní stereotyp nemusí mít vždy pozitivní dopad, přinejmenším v tom, že na dítě vyvíjí nepřiměřený sociální tlak a posiluje představu, že děti migrantů, které se svými výkony ve škole přibližují ostatním dětem, nejsou dost dobré, respektive dostatečně integrované.

O potomcích Vietnamců se nehovoří pouze jako o „geniálních" dětech, ale také jako o dětech „banánových". Tento pojem odkazuje ke specifickému postavení potomků Vietnamců v české společnosti, jeho užití je však diskutabilní. Implikuje totiž představu, že potomci Vietnamců v Česku nemají se svou vietnamskou identitou společného nic víc než barvu pleti. Nebo jinak řečeno, že ačkoliv jsou vzhledem Vietnamci, smýšlením jsou „už" Češi. Ale je tomu skutečně tak? Opravdu je možné, aby zkušenosti a pocity tak rozmanité skupiny vystihla jedna jediná kategorie? Nejsou snad i jejich identity proměnlivé, pluralitní a mnohoznačné, jak koncept identity chápe současný postmoderní sociologický diskurz? Řada sociálních vědců, včetně antropologů a sociálních geografů, dnes upozorňuje na to, že s ohledem na globalizační trendy a vzrůstající mobility se na formování životních světů a identit migrantů a jejich potomků podílí také materiální a symbolické přeshraniční toky proudící mezi dvěma (nebo více) národními státy a geografickými prostory (Basch et al. 1994; Levitt a Glick Schiller 2004). Identity, které si potomci migrantů osvojují, podle nich překračují tradiční politické, sociální

a kulturní hranice, a je proto vhodnější je označovat jako *transnacionální*, *duální, hybridní* nebo *kosmopolitní*. Výzkumy ukazují, že Vietnamci žijící v Česku se svými příbuznými a známými ve Vietnamu udržují poměrně pevné vztahy, zasílají jim peníze, komunikují s nimi po telefonu a internetu a více či méně pravidelně je navštěvují. Jaké má toto chování rodičů dopad na identity a životní praktiky jejich dětí? A můžeme opravdu tvrdit, že Vietnam a vietnamská kultura nehrají v životech a myšlení těchto dětí a mladých lidí žádnou roli?

V souvislosti s potomky Vietnamců se také běžně mluví o tom, že mezi nimi a jejich rodiči dochází k hlubokým rozkolům, které překračují rámec běžných rodinných sporů. V odborné literatuře se tyto rozpory nejčastěji popisují jako *mezigenerační konflikt* a za hlavního viníka se považuje kultura (proto se také někdy hovoří o *akulturační trhlině*, Berry 2005). Výchozím předpokladem přitom je, že děti kulturní hodnoty a vzorce chování majoritní společnosti přijímají rychleji než jejich rodiče, důsledkem čehož dochází k odlišnému stupni akulturace a z toho vyplývajícího střetu hodnot. Problémy mezi vietnamskými rodiči a jejich dětmi tedy nepopiratelně existují. Lze ale z těchto střetů vinit kulturu? Vietnamští rodiče a jejich děti v Česku přece nežijí ve zcela oddělených světech, i když se to na první pohled tak může zdát. Jejich světy se vzájemně ovlivňují a prolínají, a i když v některých rodinách toto prolínání může mít často formu střetů, nemusí se vždy jednat o fenomén nevyhnutelný nebo nepřekonatelný.

Snahou této knihy je rozkrýt některé stereotypní představy týkající se potomků Vietnamců v České republice a nabídnout hlubší pohled na jejich životní praktiky a formování identit. Potomky Vietnamců se v České republice zabývá řada autorů a studií. Vyjma Adély Souralové, která věnovala rozsáhlý výzkum fenoménu českých chův, najímaných vietnamskými rodinami (Souralová 2012, 2014, 2015), a která se například zabývala i podobou vztahů, které děti Vietnamců v Česku udržují se svými prarodiči ve Vietnamu (Souralová 2019a, 2019b), se však většina z nich téměř výhradně zaměřuje na jejich začleňování do vzdělávacího systému (Janská 2006; Černík et al. 2006; Drbohlav et al. 2007; Janská et al. 2011; Kostelecká et al. 2013). Tato kniha se od ostatních studií dané problematiky liší nejen tematickým zaměřením, ale také svou perspektivou a teoretickým ukotvením. Nezabývá se totiž otázkou, do jaké míry jsou potomci Vietnamců integrovaní, zda prosperují ve škole nebo jak dobře ovládají český jazyk, ale chce v prvé řadě ukázat, že potomci Vietnamců během svého dospívání čelí odlišným výzvám než jejich vrstevníci. Důraz je přitom kladen nejen na to, co mají potomci Vietnamců společné, ale i na to, v čem jsou jejich životy i to, jak vnímají sebe sama, rozmanité a jedinečné.

Ústředním teoretickým konceptem, o který se text knihy opírá, je koncept transnacionálního sociálního prostoru (Faist 1998, 2000, 2004; Pries 1999, 2009; Voigt-Graf 2004), vycházející z teorie transnacionalismu. Teorie transnacionalismu své uplatnění nalézá zejména ve studiu migrace. Výzkumy, realizované na tomto poli, se zaměřují především na intenzitu a různé úrovně vazeb, které migranti udržují se svými zeměmi původu. V mé knize koncept transnacionálního sociálního prostoru slouží zejména jako interpretační rámec, skrze který analyzuji zkušenosti, životní praktiky a formování identit potomků migrantů, které se odehrávají „v transnacionalizovaných kontextech, silně prostoupených sociálními remitencemi, hodnotami a kulturními elementy rodné země" (Levitt a Waters 2002, 4). Cílem přitom není zodpovědět otázku, zda jsou identity potomků Vietnamců transnacionální, etnické, kosmopolitní nebo hybridní. Více než jejich obsah zkoumám a popisuji způsob, jakým jsou utvářeny. Tento sociálně konstruktivistický přístup klade důraz na proměnlivý a mnohoznačný aspekt identity, která je člověkem konstruována v interakci mezi individuem a jeho (sociálním) prostředím, v rámci tzv. *identifikačního procesu* (Jenkins 1997). Podstatné je ukázat, že identity, které jsou utvářeny v rámci tzv. transnacionálního sociálního prostoru, překračují tradiční politické, sociální a kulturní hranice a jsou proto obtížně uchopitelné v rámci určité kategorie, ať už se jedná o kategorii národní nebo nadnárodní.

Užitím konceptu transnacionálního sociálního prostoru přitom nezavrhuji koncept lokální ukotvenosti, ale uvědomuji si, že zvýšená prostupnost hranic neznamená, že praktické a emoční aspekty přináležení ke konkrétním místům a sociálním skupinám (Blunt 2007; Tuan 2001; Mitchell 1997; Vertovec 2001, 24) ztratily svůj význam. V této knize se proto zaměřuji na sociální vazby udržované napříč etnicitami a národními státy a sleduji, jak životy a formování identit potomků Vietnamců ovlivňují diskurzivní pole a mocenské vztahy v konkrétních lokalitách.

Kniha je rozdělená na několik částí. První kapitola se věnuje představení hlavních teoretických konceptů a metodologii. Druhá historicky rámuje vietnamskou migraci v Česku. Ve třetí až páté kapitole se snažím odpovědět na to, jaký má na životy potomků Vietnamců vliv skutečnost, že vyrůstají v transnacionálním sociálním prostoru (kapitola 3). V kapitole čtvrté přitom podrobněji ukazuji, jak se tato skutečnost promítá do výběru životního partnera. V kapitole páté se zamýšlím nad tím, jak se tato skutečnost odráží ve způsobu, jakým potomci Vietnamců konstruují a zvýznamňují své identity. Konkrétní transnacionální praktiky přibližuje především kapitola šestá. Zde uplatňuji tzv. *procesuální přístup* (Wessendorf 2013) a více než četnost transnacionálních aktivit se snažím postihnout jejich význam. Popisuji zde